

Jurijs Baltgailis, Vladimir Menshikov, Viktorija Šipilova

INSTITUCIONĀLĀS VIDES ATTĪSTĪBA UN BANKU STABILITĀTE LATVIJĀ

Institucionālā vide un tās kvalitāte ir nozīmīgi banku stabilitātes veicināšanai. Šajā gadījuma ir būtiski pareizi noteikt tās institucionālās vides jomas, kuras ir vairāk nozīmīgas banku stabilitātei un, lielākoties, prasa uzlabojumus katrā konkrētā gadījumā. Veicot analīzi, uzmanība rakstā tiek veltīta tieši banku sektora institucionālās vides attīstības tendencēm un banku stabilitātei aktuālajiem riskiem Latvijā. Raksta autori pēta banku sektora institucionālās vides izmaiņas Latvijā un nosaka sakarību starp institūcijām, kuras tika ieviestas banku sektorā apskatāmajā laika posmā, un banku stabilitāti. Veiktās analīzes rezultātā autori piedāvā Latvijas banku sektora institucionālās vides attīstības periodizāciju, ķemot vērā institucionālās vides attīstībai un banku stabilitātei zimīgus notikumus. Autori arī parāda sakarību starp Latvijas banku stabilitātei potenciāli nozīmīgiem institucionālās vides elementiem un banku stabilitāti. Pētījuma novitāte izpaužas autoru pieejā novērtēt banku stabilitāti Latvijā sakarā ar institucionālās vides kvalitāti, kā arī balstīt analīzi uz starptautiski salīdzināmiem datiem no Pasaules konkurētspējas ziņojuma, kuri ļauj noteikt banku stabilitātei nozīmīgākus institucionālās vides elementus Latvijā.

Atslēgas vārdi: banku sektora institucionālā vide, banku stabilitāte, Latvija.

Development of institutional environment and soundness of banks in Latvia

Institutional environment and its quality are significant for the soundness of banks. In this context, it is of high importance to detect correctly those spheres of institutional environment, which are the most important for the soundness of banks and require improvements in each concrete case. During the analysis, the authors of the paper pay attention exactly to the development of institutional environment of bank sector and topical risks for the soundness of banks in Latvia. The authors study changes of the institutional environment of bank sector in Latvia, as well as find the linkage between institutions introduced in to the Latvian bank sector during the time analysed and the soundness of banks. As a result of the analysis, the authors offer periodization of the development of institutional environment of bank sector taking into account significant events for development of institutional environment and soundness of banks. The authors also demonstrate the linkage between the elements of institutional environment that are potentially significant for the soundness of banks and soundness of banks. Novelty of the research appears in the authors' approach to evaluate the soundness of banks in Latvia in context of quality of institutional environment, as well as internationally comparable data of Global Competitiveness Report. These allow detecting the most significant elements of institutional environment for the soundness of banks in Latvia.

Key words: institutional environment of bank sector, soundness of banks, Latvia.

Развитие институциональной среды и стабильность банков в Латвии

Институциональная среда и её качество являются важными факторами стабильности банков. В данном случае важно правильно определить те сферы институциональной среды, которые являются наиболее значимыми для стабильности банков и требующими улучшений в каждом конкретном случае. При проведении анализа в данной статье внимание уделяется тенденциям развития институциональной среды именно банковского сектора и актуальным рискам для стабильности банков Латвии. Авторы исследуют изменения

институциональной среды банковского сектора Латвии и определяют связь между институциями, введёнными в банковском секторе в рассматриваемый период, и стабильностью банков. В результате проведённого анализа авторы предлагают периодизацию развития институциональной среды банковского сектора Латвии, учитывая значимые события для развития институциональной среды и стабильности банков. Авторы также показывают связь между потенциально значимыми для стабильности банков элементами институциональной среды и стабильностью банков. Новизна исследования заключается в подходе авторов к оценке стабильности банков Латвии в контексте качества институциональной среды банковского сектора, а также с помощью международно-сравнимых данных Отчёта о глобальной конкурентоспособности, которые позволяют определить наиболее значимые элементы институциональной среды для стабильности банков в Латвии.

Ключевые слова: институциональная среда банковского сектора, стабильность банков, Латвия.

Levads

Desmit gadus pēc pasaules finanšu krīzes finanšu sektors joprojām tiek uzskatīts par ievainojamu (Schwab 2017). Arvien aktuālie jautājumi par finanšu sektora stabilitāti gan Eiropā, gan pasaule (piem., Schwab 2017) liek zinātniekiem meklēt instrumentus, ar kuru palīdzību būtu iespējams veicināt finanšu sektora stabilitāti. Īpaša uzmanība tiek veltīta institucionālajai videi un tās nozīmei banku darbībai (piem., Hou and Wang 2016; Chan *et al.* 2015).

Latvijā banku darbība veido lielāku finanšu sektora īpatsvaru (FKTK 2018a; OECD 2016), savukārt banku sektora institucionālā vide pēdējā laikā tika starptautiski kritizēta attiecībā uz relatīvi augstiem banku reputācijas riskiem (Council of Europe – Moneyval 2018; FinCEN 2018). Šīs tendences noteica raksta mērķi – noteikt Latvijas banku sektora institucionālās vides attīstības nozīmīgus aspektus un aprēķināt sakarību starp apskatāmajā laikā ieviestajām potenciāli nozīmīgākajām institūcijām un banku stabilitāti. Mērķa sasniegšanai autori demonstrē institucionālās vides sakarību ar banku stabilitāti kā globālajā, tā arī lokālajā līmenī, kā arī balsta analīzi uz ilgstošā laika posmā apzinātajām banku sektora institucionālās vides izmaiņām un starptautiski salīdzināmiem datiem no Pasaules konkurētspējas ziņojuma.

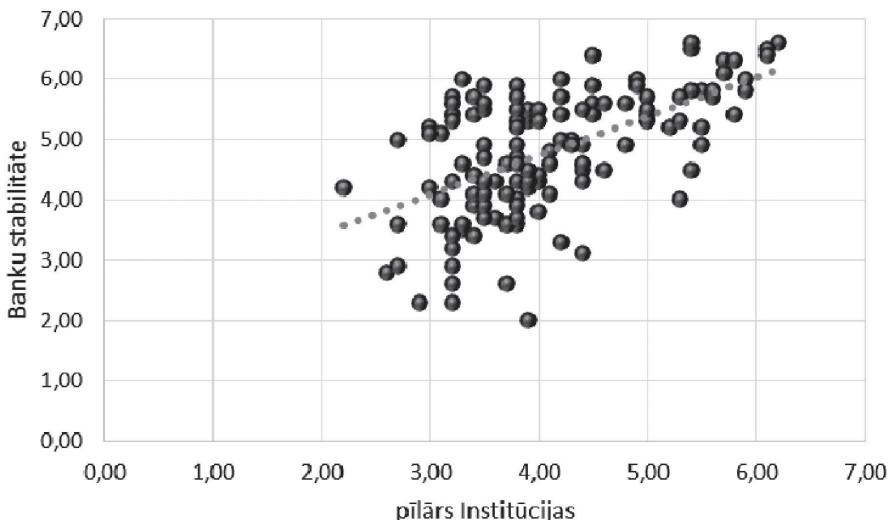
Pētījuma rezultātā autori piedāvā Latvijas banku sektora institucionālās vides periodizāciju par divdesmit sešiem gadiem, balstoties uz banku darbību ietekmējošiem pašmāju un ārvalstu notikumiem, kā arī skaitliski izsaka atsevišķu institūtu sakarību ar banku stabilitāti, kas ļauj noteikt tās banku sektora institucionālās vides jomas, kuru pilnveidošana būtu vēlama banku stabilitātes veicināšanai Latvijā.

Institucionālās vides un banku stabilitātes sakarība empīrisko pētījumu skatījumā

Institucionālā vide pēc būtības ir nozīmīga uzņēmējdarbībai jebkurā saimnieciskās darbības nozarē, jo ietekmē uzņēmumu uzvedību (piem., Korsakiene et al. 2015) un to izdzīvošanas spējas (piem., Che et al. 2017), veicina ilgtspējīgu attīstību (Tvaronaviciene et al. 2009), kā arī var nodrošināt pozitīvo efektu uz stabilitāti (piem., Schwab

2017). Zinātniskā literatūra atsevišķi uzsver, ka institucionālās vides kvalitāte ir nozīmīga arī banku stabilitātei (piem., Hou, Wang 2016), ko demonstrē arī Pasaules konkurētspējas datu apkopojums. 1. attēla dati ilustrē, ka institucionālā vide pasaulē ir nozīmīga banku stabilitātei.

1. attēls
Korelācijas sakarība starp institucionālo vidi un banku stabilitāti pasaулē,
 $n = 137$ valstis, 2017. gads

Kā norāda, piemēram, Grossē un Trevino (2009), nepietiekamā institucionālās vides kvalitāte attīstības un pārejas etapā esošajās valstīs varētu būt šķērslis finanšu sektora efektivai darbibai. Turklat, finanšu sektors vēl nav atgriezies pirmskrizes līmeni, bet jau parādās jauni riski, kā piemēram, pieaugošais fizisko personu parāds attīstības

valstīs un neregulētie kapitāla tirgi (Schwab 2017), ar kuriem institucionālai videi ir grūtāk tikt galā bez attiecīga pielāgošanās procesa, kas prasa laiku.

1. tabula

**Korelācijas sakarība starp institucionālo vidi un banku stabilitāti
pasaulē dažādās valstu ekonomiskās attīstības stadijās,
Pirsona korelācijas koeficients, n = 137 valstis, 2017. gads**

Pilārs Institūcijas (<i>Institutions</i>) valstīs dažādās ekonomikas attīstības stadijās	Banku stabilitāte (<i>Soundness of banks</i>)
Ražošanas faktoru stadija (<i>Factor-driven stage</i>) (n = 35 valstis)	0.505**
Pāreja no ražošanas faktoru stadijas uz efektivitātes stadiju (<i>Transition from factor- to efficiency-driven stage</i>) (n = 15 valstis)	0.189
Efektivitātes stadija (<i>Efficiency-driven stage</i>) (n = 31 valstis)	-0.032
Pāreja no efektivitātes stadijas uz inovāciju stadiju (<i>Transition from efficiency- to innovation-driven stage</i>) (n = 20 valstis)	0.347
Inovāciju stadija (<i>Innovation-driven stage</i>) (n = 36 valstis)	0.733**

Piezīme: ** Korelācija ir statistiski nozīmīga pie 0.01 (divpusējā).

Avots: autoru aprēķini, izmantojot datus no Schwab 2017.

Viens no iespējamajiem veidiem kā veicināt banku stabilitāti ir nodrošināt atbilstošu sektora regulējumu (piem., Schwab 2017). Chan et al. (2015) secina, ka atbilstoša banku sektora uzraudzība, kura pēc būtības izpaužas caur institucionālo vidi, var nodrošināt visa finanšu sektora stabilitāti. Tā, Chan et al. (2015) raksta, ka stingrāka kapitāla uzraudzība, kā arī uzraugošo institūciju darbība varētu veicināt labāku tirgus uzraudzību, lielāku finanšu plūsmas caurspīdīgumu un rezultātā augstāku banku darbības efektivitāti. Tomēr, vienlaicīgi Chan et al. (2015) uzskata, ka pārmērīgs regulējums vai valsts iesaiste varētu mazināt nozares darbības efektivitāti, jo mazāka darbības brīvība paaugstinātu transakciju izdevumus. Šādi secinājumi saskan ar Jaunās institucionālās ekonomikas pamatnostādnēm (skat. piem., Shirley et al. 2015; Havrylyshyn, Srzentic 2015; North 1990), ka institucionālās vides galveno uzdevumu izpilde, piemēram, kārtības, uzraudzības nodrošināšana, prasību izstrāde u.c., var rādīt papildus izdevumus saimnieciskās darbības veicējiem, t.sk. bankām. Līdz ar to būtu nepieciešams vērtēt arī institucionālās vides kvalitāti sakarībā ar iespēju uzņēmumiem mazināt transakciju izdevumus.

Saskaņā ar Chan et al. (2015) secinājumiem banku darbības efektivitāti veicinošam regulējumam jāpaaugstina tirgus disciplina, jāveicina efektīvāks darbības monitorings, kā arī jāpaaugstina finanšu darījumu caurspīdīgums. Papildus samērīgam regulējumam kā nozīmīgus institucionālās vides elementus banku sektora efektīvai funkcionešanai Chan et al. (2015) min arī politisko stabilitāti un pietiekamo ekonomiskās brīvības līmeni. No otras puses, Berglund un Makinen (2019) uzsver, ka banku stabilitāti iespējams saistīt ar risku pārvaldības kultūras izmaiņām, kas var notikt pēc nopietnām finanšu krīzēm caur “mācīšanās darbojoties” (*learning by doing*) procesu, mācoties no iepriekšējām krīzēm, tādējādi paaugstinot savu stabilitāti, saskaroties ar nākamajām krīzēm.

Banku sektora institucionālās vides īpatnības un attīstība Latvijā, to sakarība ar banku stabilitāti

Banku sektora institucionālās vides īpatnības Latvijā ir saistāmas ar valsts ekonomiskās sistēmas maiņu, virkni iekšējo un ārējo faktoru izraisīto finanšu krīžu, ka arī valsts integrāciju starptautiskā mēroga organizācijās. Banku sektora stabilitātei nozīmīgas institucionālās vides īpatnības un attīstību iespējams periodizēt saskaņā ar banku sektoram būtiskajiem notikumiem – ekonomiskās sistēmas maiņa, 1995. gada banku krīze, 1998. gada finanšu krīze, iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā, 2008. gada pasaules finanšu krīze, eiro ieviešana 2014. gadā, iestāšanās OECD 2015. gadā (skat. 2. tabulu).

2. tabula
Latvijas banku sektora institucionālās vides attīstības iezīmes,
1992.–2018. gads

Laika posms un banku sektora institucionālās vides attīstībai zīmīgs notikums	Pozitīvas banku sektora institucionālās vides attīstības iezīmes	Negatīvas banku sektora institucionālās vides attīstības iezīmes
1	2	3
<p><i>1. posms – Laika posms no 1992. līdz 1998. gadam:</i></p> <p>1) ekonomiskās sistēmas maiņa</p> <p>2) 1995. gada banku krīze, kuru veicināja banku iekšējās darbības nepilnības</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Izmaiņas nozarē un jauno banku izveidošana • Stingrāku banku sistēmas uzraudzības un regulēšanas prasību ieviešana • Latvijas Bankas lomas pastiprināšanās banku sistēmas uzraudzībā • Eiropas Savienības un Bāzeles Komitejas pieredzes izmantošana banku uzraudzībā • Banku klasifikācijas ieviešana – 1) bankas, kurām ir tiesības strādāt ar fizisko personu depozītiem, 2) bankas, kurām nav tiesību strādāt ar fizisko personu depozītiem • Auditoru piesaiste banku darbības analīzei • Kopējās finanšu sistēmas analīzes ieviešana • Prasības veidot uzkrājumus “sliktiem” parādiem • “Stipra” lata kurga uzturēšana 	<ul style="list-style-type: none"> • Transakciju izdevumu palielināšanās • Iekšējās risku pārvaldes sistēmas neesamība bankās • Banku skaita samazināšanās • Nepietiekama Latvijas Bankas iesaiste banku sistēmas uzraudzības procesā • Klūdas kreditēšanā un biznesa plānu novērtēšanā • Kreditēšanas procesa kontroles neesamība • Nepilnīga “vecās” naujas maiņas sistēma uz “jaunu” naudu

2. tabulas turpinājumu skat. nākamajā lappusē.

2. tabulas turpinājums

1	2	3
2. posms – Laika posms no 1998. līdz 2004. gadam: 1) 1998. gada finanšu krīze, kuru veicināja ārejie faktori 2) Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai 2004. gadā	<ul style="list-style-type: none"> Likumdošanas bāzes pilnveidošana – likumu pieņemšana, piem., “Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likums” (pieņemts 2000. gadā, vēlākā redakcija 2009. gadā) Jaunās banku darbību uzraudzības valsts institūcijas (Finanšu un kapitāla tirgus komisija) izveide Kreditiestāžu darbības organizēšanas prasību sakārtošana Eiropas Savienības prasību ieviešana banku uzraudzības procesā Latvijas Bankas valūtas politikas virzība uz zema inflācijas līmeņa sasniegšanu un cenu konverģenci 	<ul style="list-style-type: none"> Transakciju izdevumu palielināšanās Nepietiekama Latvijas Bankas iesaiste banku sistēmas uzraudzības procesā Problemātisko kredītu īpatsvara palielinājums Banku skaita samazināšanās Nepietiekama investīciju un kredītu risku kontrole
3. posms – Laika posms no 2004. līdz 2009. gadam un 2008./2009. gada pasaules finanšu krīze	<ul style="list-style-type: none"> Centralizētās banku sistēmas regulēšanas izstrāde Eiropas līmenī, kura ir saistoša arī Latvijai Fiskālas un monetāras politikas stiprināšana Stingrāku prasību ieviešana banku likviditātei un pašu kapitāla pietiekamībai Likumdošanas bāzes pilnveidošana – likumu pieņemšana, piem., “Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likums” (pieņemts 2008. gadā); “Finanšu un kapitāla tirgus komisijas likums” (pieņemts 2000. gadā, vēlākā redakcija 2009. gadā) 	<ul style="list-style-type: none"> Transakciju izdevumu palielināšanās Problemātisko kredītu īpatsvara palielinājums Mājsaimniecību parāda straujāka palielināšanās nekā mājsaimniecību ienākumu palielināšanās Nekustama īpašuma cenu straujš pieaugums Nozīmīgs kreditēšanas apjomu samazinājums Nenoteiktības palielināšanās finanšu tirgos Nepietiekama investīciju un kredītu risku kontrole Banku skaita samazināšanās
4. posms – Laika posms no 2009. gada līdz 2018. gadam: 1) Latvijas pievienošanās eiro zonai 2014. gadā 2) Latvijas pievienošanās OECD 2015. gadā	<ul style="list-style-type: none"> Eiro ieviešana Banku sektora strauja attīstība un dominance finanšu sektorā Centralizētās banku sistēmas regulēšanas ieviešana Eiropas līmenī, tostarp arī Latvijā Kreditrisku samazināšanās Banku uzraudzības normatīvas vides uzlabošanās, tai skaitā saskaņā ar OECD un Council of Europe – Moneyval prasībām 	<ul style="list-style-type: none"> Transakciju izdevumu palielināšanās Nozīmīgs kreditēšanas apjomu samazinājums Reputācijas risku, starptautiskās geopolitiskās situācijas pasliktināšanās risku pieaugums Ievērojams nerezidentu ieguldījumu īpatsvars un nepietiekama risku vadības

2. tabulas turpinājumu skat. nākamajā lappusē.

2. tabulas turpinājums

1	2	3
	<ul style="list-style-type: none"> • Iespējas nodrošināšana uzraudzībai institūcijai (FKTK) veikt visaptverošas pārbaudes ar trešās puses piesaistī • Prasību paaugstināšana attiecībā uz banku stabilitāti • Maksimāli iespējamā soda palielināšana bankām par nepietiekamu cīņu ar nelegāli iegūto līdzekļu "atmazgāšanu" • Likumdošanas bāzes pilnveidošana – likumu pieņemšana, piem., "Noguldījumu garantiju likums" (pieņemts 2015. gadā) 	sistēma ārvalstu valūtas depozītu jomā

Avots: autoru izveidots, izmantojot Roldugin 2010; Aaslund, Dombrovskis 2011; Caplinska 2011; FKTK 2008, 2012, 2018a, 2018b; OECD 2016, 2017; Basel Institute of Governance 2017; Council of Europe – Moneyval 2018; FinCEN 2018; Latvijas Banka 2018.

Apskatāmajā laika posmā no 1992. līdz 2018. gadam Latvijas banku sektora institucionālā vide attīstījās, galvenokārt, pamatojoties uz trim darbības virzieniem – likumdošanas pilnveidošana, Latvijas uzraugošo institūciju attīstība, kā arī Eiropas un pasaules mēroga prasību un prakses ieviešana. Latvijas banku sektora institucionālās vides attīstības procesi tika novērtēti pozitīvi (piem., Latvijas Banka 2018; FKTK 2018a; OECD 2016; Basel Institute on Governance 2017). Minēto darbību rezultātā bankas un finanšu sektors kopumā demonstrēja lielāku stabilitāti un caurskatāmību, tomēr palielinājās banku transakciju izdevumi. Nēmot vērā Jaunās institucionālās ekonomikas pamatnostādnes, banku sektora institucionālās vides attīstības nākamais posms būtu jāsaista ar transakciju izdevumu mazināšanu, kas iespejams, piemēram, plašāk pielietojot jaunākās tehnoloģijas banku darbibā un uzraudzībā.

Nākamos soļus banku sektora institucionālās vides pilnveidošanā, kuri būtu vērsti uz transakciju izdevumu mazināšanu un starptautiskās kritikas novēršanu, varētu apzināt, izmantojot Pasaules konkurētspējas ziņojuma datus par institucionālo vidi. 3. tabulas dati demonstrē korelācijas sakarību starp pīlāra Institūcijas elementiem, kuri tiek saprasti kā potenciāli nozīmīgie banku sektora stabilitātei četros Latvijas banku sektora institucionālās vides attīstības posmos (skat. 2. un 3. tabulu).

Ciešākā sakarība starp banku stabilitāti un institucionālo vidi izpaužas caur rādītāju "Nelikumīgi maksājumi un kukuli" ($r=0.971^{**}$) (skat. 3. tabulu). Šis rādītājs atspoguļo gan pozitīvas, gan negatīvas tendences Latvijas banku sektora institucionālajā vidē. Kā pozitīvo tendenci iespējams minēt Basel Institute on Governance (2017) sniegto novērtējumu par Latvijas progresu institucionālās vides pilnveidošanā cīņā ar naudas atmazgāšanu un terorisma finansēšanu, kur Latvija ierindojas starp Eiropas Savienības desmit veiksmīgākajām valstīm šajā jomā. Kā negatīvo tendenci iespējams

atzīmēt, ka tieši reputācijas riski veicināja Latvijas banku zināmu nestabilitāti, darbības pārkārtošanos un pat valsts ekonomikas nozīmīgas bankas aiziešanu no tirgus (piem., Council of Europe – Moneyval 2018; FKTK 2018b; FinCEN 2018).

3. tabula

Latvijas banku sektora institucionālās vides attīstības elementi un to korelācijas sakarība ar banku sektora stabilitāti, Pīrsena korelācijas koeficients, n = 7 gadi, 2011.–2017. gads

Pilāra Institūcijas (<i>Institutions</i>) elements	Korelācijas koeficienta vērtiba, r
Investoru interešu aizsardzības stiprība (<i>Strength of investor protection</i>)	0.125
Tiesiskā regulējuma efektivitāte, strādajot ar strīdīgo jautājumu regulējumu (<i>Efficiency of legal framework in challenging regulations</i>)	0.205
Uzņēmumu ētiskā uzvedība (<i>Ethical behaviour of firms</i>)	0.647
Audita veikšanas un ziņojumu iesniegšanas standartu stiprība (<i>Strength of auditing and reporting standards</i>)	0.675
Korporatīvo padomju darbības efektivitāte (<i>Efficacy of corporate boards</i>)	0.800*
Īpašumtiesības (<i>Property rights</i>)	0.897**
Nelikumīgi maksājumi un kukuļi (<i>Irregular payments and bribes</i>)	0.971**

Piezīmes: * Korelācija ir statistiski nozīmīga pie 0.05 (divpusējā), ** Korelācija ir statistiski nozīmīga pie 0.01 (divpusējā).

Institucionālās vides elementi tika atlasīti no Pasaules konkurētspējas ziņojuma pilāra Institūcijas (Schwab 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017) saskaņā ar Latvijas banku sektora institucionālās vides attīstības svarīgākajām iezīmēm (skat. 2. tabulu).

Pasaules konkurētspējas ziņojumā dati par banku stabilitāti atspoguļo atbildes uz jautājumu “Kā Jūs novērtējat banku stabilitāti savā valstī?” (Schwab 2017).

Avots: autoru aprēķini, izmantojot datus no Schwab 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017.

Nākamais rādītājs, kas ir diezgan cieši saistīts ar banku stabilitāti ir “Īpašumtiesības” ($r=0.897^{**}$) (skat. 3. tabulu). Šī sakarība arī atspoguļo reālo situāciju Latvijas banku darbībā, jo tirgū, kur nekustāmais īpašums tiek atzīts par vienu no galvenajiem uzkrāšanas veidiem, kreditēšanas politikai ir jābūt stiprai, ar akcentu uz potenciālo klientu maksātspēju. Piemēram, kā secina Caplinska (2011), banku kreditēšanas darbībā Latvijā būtiski pietrūkst pilnvērtīgu klientu kreditspējas novērtēšanas metodiku, kuras ķēdītāji vērā arī potenciālo kreditnēmēju kompetences līmeni. Tomēr, pēdējos gados kreditēšanas apmēri Latvijā ir samazinājušies un to pieaugums ir samērā lēns (piem., Latvijas Banka 2018), ko var skaidrot ar banku piesardzīgāku attieksmi pret kreditnēmēju maksātspēju.

Zināmā mērā tas izriet no nākamā apskatāmā rādītāja “Korporatīvo padomju darbības efektivitāte”, kas var noteikt gan tirgu pārzināšanu, gan risku vadības sistēmas, gan kopējo banku vadības kompetenci. “Korporatīvo padomju darbības efektivitāte” demonstrē vidēji ciešu sakarību ar banku stabilitāti ($r=0.800^*$) (skat. 3. tabulu), parādot ka tas ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas nosaka banku stabilitāti. Kā

uzsver Berglund un Makinen (2019) banku mācīšanās no iepriekšējām finanšu krīzēm var veicināt to stabilitāti nākotnē. Nozīmi apliecina arī 2008./2009. gadu pasaules finanšu krīzes ietekmes efekts uz bankām Latvijā. Iepriekš pieļautās kļūdas risku vadības sistēmu izstrādē un klientu kredītspējas novērtēšanā veicināja krīzes smagāku ietekmi, banku skaita samazināšanos, valsts līdzekļu iesaisti finanšu tirgus stabilizācijā.

Vidēji ciešu sakarību ar banku stabilitāti sasniedz arī tāds rādītājs kā “Audita veikšanas un ziņojumu iesniegšanas standartu stiprība” ($r=0.675$) (skat. 3. tabulu). Tiešām, apskatāmajā laika posmā Latvijas banku sektora institucionālā vide saskarās ar virkni starptautisko uzraudzības procesa prasību ieviešanu, kur spilgtākie ir saistīti ar Eiropas limenī vienotā uzraudzības procesa organizēšanu un OECD piedāvāto praksi (piem., Aaslund, Dombrovskis 2011; Council of Europe – Moneyval 2018; FTK 2018a; OECD 2016, 2017). Tomēr, neskatoties uz plašajām uzraugošo institūciju iespējām veicināt banku stabilitāti, pašu banku, kā arī to klientu darbības, kā piemēram, biznesa-plānu izstrāde, savas kredītspējas korekta novērtēšana, izvairīšanās no naudas atmazgāšanas riskiem, ir neatņemama efektīvas institucionālās vides sastāvdaļa. Tā, rādītājs “Uzņēmumu ētiskā uzvedība” arī demonstrē vidēji ciešu sakarību ar banku stabilitāti ($r=0.647$) (skat. 3. tabulu).

Jaunu likumu izstrāde un jaunu uzraugošo instrumentu ieviešana saskaņā ar starptautiskajām prasībām (piem., Basel Institute on Governance 2017; OECD 2017; FTK 2018a), kas Latvijā kļuva īpaši aktuāls pēc 2008./2009. gadu pasaules finanšu krīzes un pēc iestāšanos OECD 2015. gadā, neapšaubāmi ir liels izaicinājums likumdošanas sakārtošanas jomā. Tādēļ, ņemot vērā, ka šie procesi daļēji bija novērtēti pozitīvi (piem., Basel Institute on Governance 2017), daļēji negatīvi (Council of Europe – Moneyval 2018; FinCEN 2018) un daļēji vēl turpinās (FTK 2018a), aprēķini parāda, ka tāds rādītājs kā “Tiesiskā regulējuma efektivitāte, strādājot ar strīdīgo jautājumu regulējumu” demonstrē vāju sakarību ar banku stabilitāti ($r=0.205$) (skat. 3. tabulu). Vāja sakarība ar banku stabilitāti apskatāmajā laika posmā ir arī rādītājam “Investoru interešu aizsardzības stiprība” ($r=0.125$) (skat. 3. tabulu). Šādu korelācijas koeficienta vērtību varētu izskaidrot ar banku darbības specifiku, kuras pamatā bija komisijas maksas saņemšana no “tranzīta” naudas plūsmām (FTK 2012), kā arī piesardzīga investoru interese dēļ pieaugošiem reputācijas riskiem (piem., FTK 2018a).

Korelācijas koeficientu aprēķins parāda, ka apzinātās Latvijas banku sektora institucionālās vides pozitīvās un negatīvās iezīmes apstiprinās arī empīriski, par pamatu analīzei izmantojot autoru piedāvāto Latvijas banku sektora institucionālās vides periodizāciju un Pasaules konkurētspējas ziņojuma datus.

Secinājumi

1. Institucionālās vides kvalitāte ir saistīta ar banku stabilitāti, tomēr sakarības ciešums atšķiras dažādās ekonomikas attīstības stadijās, kas norāda uz nepieciešamību pareizi noteikt tās institucionālās vides jomas, kuras ir vairāk nozīmīgas banku stabilitātei un, lielākoties, prasa uzlabojumus katrā konkrētā gadījumā.
2. Latvijas gadījumā banku sektora institucionālo vidi laika posmā no 1992. līdz 2018. gadam iespējams periodizēt, izdalot četrus posmus. Galvenie banku sektora

institucionālās vides pārmaiņas veicinošie notikumi ir attiecināmi uz ekonomiskās sistēmas maiņu, pievienošanos Eiropas Savienībai un OECD, eiro ieviešanu, kā arī trim atšķirīgajām krīzēm – iekšējo faktoru izraisītā banku krīze, ārējo faktoru izraisītā finanšu krīze, kā arī pasaules finanšu krīze.

3. Institucionālās vides pārmaiņas banku sektorā Latvijā notika, galvenokārt, caur trim darbības virzieniem – likumdošanas pilnveidošana, Latvijas uzraugošo institūciju attīstība, kā arī Eiropas un pasaules mēroga prasību un prakses ieviešana. Tas veicināja banku darbības lielāku caurskatāmību un banku stabilitāti. Kā negatīvo iezīmi iespējams minēt banku transakciju izdevumu pieaugumu, jo ievērojami pastiprinājās regulējuma prasības un uzraudzība, kas rada nepieciešamību veikt ieguldījumus risku pārvaldības sistēmās.
4. Banku sektora institucionālās vides uzlabojumi, kuri varētu veicināt banku stabilitāti Latvijā, lielākoties, varētu būt saistāmi ar tādiem banku sektora institucionālās vides elementiem kā “Investoru interešu aizsardzības stipriba” un “Tiesiskā regulējuma efektivitāte, strādājot ar strīdīgo jautājumu regulējumu”, jo tie pēc būtības ir nozīmīgi banku stabilitātei, savukārt Latvijā analizējamajā laika posmā tie demonstrē vāju sakarību ar banku stabilitāti.

Bibliogrāfija

- Aaslund A., Dombrovskis V. (2011) *How Latvia came through the financial crisis*. Washington: Peterson Institute for International Economics.
- Basel Institute on Governance. (2017) *Basel AML Index 2017. Report*. Pieejams: https://index.baselgovernance.org/sites/index/documents/Basel_AML_Index_Report_2017.pdf (skat. 16.12.2018.).
- Berglund T., Makinen M. (2019) Do banks learn from financial crisis? The experience of Nordic banks. *Research in International Business and Finance*, Vol. 47., pp. 428–440. Pieejams: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2018.09.004> (skat. 16.12.2018.).
- Chan S-G., Koh E.H.Y., Zainir F., Yong C-C. (2015) Market structure, institutional framework and bank efficiency in ASEAN 5. *Journal of Economics and Business*, Vol. 82, pp. 84–112. Pieejams: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jeconbus.2015.07.002> (skat. 16.12.2018.).
- Che Y., Lu Y., Tao Z. (2017) Institutional quality and new firm survival. *Economics of Transition*, Vol. 25, No. 3, pp. 495–525.
- Caplinska A. (2011) *Aiznemeja kreditspeja un bankas kreditportfela veidosanas problemas Latvija. Promocijas darba kopsavilkums*. Rezekne: RA Izdevnieciba. (In Latvian)
- Council of Europe – Moneyval. (2018) *Anti-Money Laundering and Counter-Terrorist Financing Measures. Latvia*. Fifth Round Mutual Evaluation Report. Pieejams: <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/mer-fsr/Moneyval-Mutual-Evaluation-Report-Latvia-2018.pdf> (skat. 16.12.2018.).
- Finansu un kapitala tirgus komisija (FKTK). (2008) *Par ierobežojumu noteikšanu saistību izpilde a/s “Parex banka”*. Pieejams: <http://www.fktk.lv/lv/mediju-telpa/pazinojumi-masu-informacijas-l/arhivs/2008/2240-20081202-par-ierobezozumu-note.html> (skat. 16.12.2018.). (In Latvian)
- Finansu un kapitala tirgus komisija (FKTK). (2012) *Banku nerezidentu bizness Latvija – ieguvumi un riski*. Pieejams: <http://www.fktk.lv/lv/mediju-telpa/pazinojumi-masu-informacijas-l/arhivs/2012/1779-2012-11-22-banku-nerezidentu-biznes.html> (skat. 16.12.2018.). (In Latvian)

Finansu un kapitala tirgus komisija (FKTK). (2018a) *FKTK 2017. gada darba pārskats – banku sektors attirijas un sasaurinajas, saglabajot augstus stabilitates raditajus.* Pieejams: <http://www.fktk.lv/lv/mediju-telpa/pazinojumi-masu-informacijas-l/2018/7133-fktk-2017-gada-darba-parskats-banku-sektors-attirijas-un-sasaurinajas-saglabajot-augstus-stabilitates-raditajus.html> (skat. 16.12.2018.). (In Latvian)

Finansu un kapitala tirgus komisija (FKTK). (2018b) *Peters Putnins: ABLV Bank AS licence ir anuleta, bankas paslikvidacija norit FTKT uzraudzība.* Pieejams: <http://www.fktk.lv/lv/mediju-telpa/citas-publikacijas/ablv-bank-paslikvidacijas-procesa-kontrole.html> (skat. 16.12.2018.). (In Latvian)

FinCEN. (2018) *FinCEN Names ABLV Bank of Latvia an Institution of Primary Money Laundering Concern and Proposes Section 311 Special Measure.* Pieejams: <https://www.fincen.gov/news/news-releases/fincen-names-ablv-bank-latvia-institution-primary-money-laundering-concern-and> (skat. 16.12.2018.).

Grosse R., Trevino L.J. (2009) New Institutional Economics and FDI Location in Central and Eastern Europe. Sauvant, K.P., Sachs, L.E. (Eds.) *The Effect of Treaties on Foreign Direct Investment: Bilateral Investment Treaties, Double Taxation Treaties, and Investment Flows.* DOI:10.1093/acprof:oso/9780195388534.003.0009.

Havrylyshyn O., Srzentic N. (2015) Key Aspects of the New Institutional Economics. *Institutions Always “Mattered”.* Palgrave Studies in Economic History. London: Palgrave Macmillan, pp. 15–41. Pieejams: https://doi.org/10.1057/9781137339782_2 (skat. 16.12.2018.).

Hou X., Wang Q. (2016) Institutional quality, banking marketization, and bank stability: Evidence from China. *Economic Systems*, Vol. 40, pp. 539–551. Pieejams: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecosys.2016.01.003> (skat. 16.12.2018.).

Korsakiene R., Diskiene D., Smaliukiene R. (2015) Institutional theory perspective and internationalization of firms. How institutional context influences internationalization of SMEs? *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, Vol. 2, No. 3, pp. 142–153. Pieejams: [https://doi.org/10.9770/jesi.2014.2.3\(3\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2014.2.3(3)) (skat. 16.12.2018.).

Latvijas Banka. (2018) *Finansu stabilitates pārskats 2018.* Pieejams: https://www.makroekonomika.lv/sites/default/files/2018-08/FSP_2018.pdf (skat. 16.12.2018.). (In Latvian)

North D.C. (1990) *Institutions, Institutional Design and Economic Performance.* Cambridge: Cambridge University Press.

OECD. (2016) *Latvia: Review of the Financial System.* Pieejams: <https://www.oecd.org/finance/Latvia-financial-markets-2016.pdf> (skat. 16.12.2018.).

OECD. (2017) *Latvia: Follow-Up to the Phase 2 Report & Recommendations.* Pieejams: <https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/Latvia-Phase-2-Written-Follow-up-Report-ENG.pdf> (skat. 16.12.2018.).

Roldugin V. (2010) *Problemy razvitiia latviiskoi bankovskoi sistemy. Kruglyi stol na temu: “Bankovskaia otrasl’ v Baltiiskikh stranakh: uroki krizisa”.* Pieejams: http://www.baltic-course.com/rus/kruglij_stol/?doc=24891 (skat. 16.12.2018.). (In Russian)

Schwab K. (Ed.) (2011) *The Global Competitiveness Report 2011–2012. World Economic Forum.* Pieejams: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf 2011-2012 (skat. 16.12.2018.).

Schwab K. (Ed.) (2012) *The Global Competitiveness Report 2012–2013. World Economic Forum.* Pieejams: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf (skat. 16.12.2018.).

- Schwab K. (Ed.) (2013) *The Global Competitiveness Report 2013–2014*. World Economic Forum. Pieejams: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf (skat. 16.12.2018.).
- Schwab K. (Ed.) (2014) *The Global Competitiveness Report 2014–2015*. World Economic Forum. Pieejams: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf (skat. 16.12.2018.).
- Schwab K. (Ed.) (2015) *The Global Competitiveness Report 2015–2016*. World Economic Forum. Pieejams: http://www3.weforum.org/docs/gcr/2015-2016/Global_Competitiveness_Report_2015-2016.pdf (skat. 16.12.2018.).
- Schwab K. (Ed.) (2016) *The Global Competitiveness Report 2016–2017*. World Economic Forum. Pieejams: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf 2016–2017 (skat. 16.12.2018.).
- Schwab K. (Ed.) (2017) *The Global Competitiveness Report 2017–2018*. World Economic Forum. Pieejams: http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017_E2%80%932018.pdf (skat. 16.12.2018.).
- Shirley M.M., Wang N., Menard C. (2015) Ronald Coase's impact on economics. *Journal of Institutional Economics*, Vol. 11, No. 2, pp. 227–244.
- Tvaronaviciene M., Grybaite V., Tvaronaviciene A. (2009) If institutional performance matters: Development comparisons of Lithuania, Latvia and Estonia. *Journal of Business Economics and Management*, Vol. 10, No. 3, pp. 271–278.